

URTX

E

STAT DE LA QÜESTIÓ

DE LA HISTORIOGRAFIA A L'URGELL

Glòria Coma i Torres

ESTAT DE LA QÜESTIÓ DE LA HISTORIOGRAFIA A L'URGELL

Ponència

**Glòria
Coma i Torres**
Històriadora

En aquesta ponència es reflexiona, a grans trets, sobre l'evolució de la historiografia a l'Urgell, des dels seus precedents fins a l'actualitat. No es tracta d'explicar tot el que s'ha publicat sobre la comarca ni d'analitzar exhaustivament cada una de les obres de temàtica urgellenca. Sens dubte l'extensió del tema mereix un espai molt més ampli que aquesta intervenció.

Així doncs el que m'he plantejat és reflexionar sobre els principals estudis publicats que tenen com a punt de referència els pobles, la història, la cultura o l'etnografia de l'Urgell. En aquest sentit us parlaré –tot fent un paral·lelisme amb l'evolució de la historiografia a Catalunya– dels precedents de la historiografia urgellenca i d'altra banda dels principals autors i dels principals treballs realitzats amb una intenció més o menys criticista basats en l'anàlisi dels fets i la interpretació dels documents. Una producció historiogràfica que podríem dir que s'inicia a partir de la 2a. meitat del segle XIX i més concretament durant els primers anys del segle XX.

A l'hora de parlar de l'origen dels estudis relacionats amb l'Urgell, es podria remuntar el tema a les cròniques sobre reis i nobles i sobre fets excepcionals; als anuaris, dietaris i memòries de viatgers i també a d'altres documents publicats, en els quals es narren i s'analitzen -majoritàriament amb un bon grau de subjectivisme- diversos esdeveniments històrics.

Els precedents de la historiografia urgellenca:

a) - Les cròniques.

Cal dir que les principals i més representatives són les cròniques medievals que parlen del comtat o dels comtes d'Urgell on la nostra comarca directa o indirectament hi està implicada. En aquest sentit hem de mencionar la conferència que va fer el professor Prim Bertran dins el marc de la Universitat de Lleida sobre *l'estat de la qüestió de la historiografia del comtat*

d'Urgell, des del segle XII fins als nostres dies, i que fou publicada en el núm 1 de la interessant col·lecció "El comtat d'Urgell" dirigida per Joan Farré, Gener Gonzalvo i Flocel Sabaté i coeditada per la Universitat de Lleida i l'Institut d'Estudis Ilerdencs. En ella l'autor fa un repàs a les principals obres que parlen dels comtes d'Urgell, la majoria en qualitat indubtable de fonts històriques. La rigurositat amb la qual en Prim Bertran tracta el tema fa absolutament recomanable la seva lectura.

D'altra banda, al marge de les cròniques medievals podríem mencionar també dins d'aquest apartat la interessant obra de Jaume Ripoll (fill de Preixana, arxiver del bisbat de Vic) sobre *el concepte de territori de l'Urgell, com a unitat territorial* publicada al 1837.

b) - Les descripcions de fets puntuals i extraordinaris.

Cal citar el llibre sobre la rubinada de Santa Tecla recentment publicat en edició facsimil a la col·lecció Natan editada per l'Ajuntament de Tàrraga: *Memoria de la inundación acaecida en la villa de Tàrraga en la madrugada del día 23 de Setiembre del año 1874...* de Josep Salvadó Burló, (1875) o bé el llibre *Relato que hizo la prensa de la lamentable desgracia acaecida el 24 de junio de 1876 a consecuencia del descarrilamiento de un tren de la línea Barcelona-Zaragoza y punto llamado Clot del Aufegat*, publicat a Barcelona el 1877.

c) - Els dietaris, memòries particulars o impressions de viatges.

El seu màxim exponent, al segle XVIII, ací a l'Urgell és el calaix de sastre de Rafael Amat, el baró de Maldà i en concret l'obra *Viatge a Maldà i anada a Montserrat* publicada en edició facsimil el 1986 per Publicacions de l'Abadia de Montserrat. En el llibre el baró descriu els paisatges, els costums i les formes de vida de nombrosos pobles de la nostra comarca.

D'altra banda trobem també, ja entrat el segle XIX i en una altre estil i intenció, el famós i

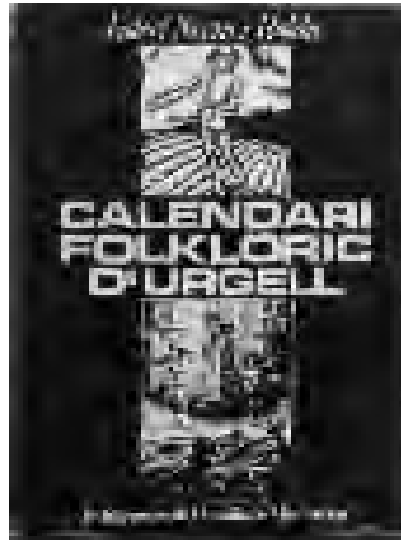
monumental *Diccionario geográfico estadístico de España y sus posesiones de Ultramar* de Pasqual Madoz, publicat a Madrid el 1845, l'obra dels seus contemporanis Jaime Villanueva i Joaquim Llorenç *Viage literario a las Iglesias de España*, i *La España sagrada* del Pare Flores; obres fetes des de la visió estadística i cronicista, però de notable interès ja que ens aporten dades sobre els pobles de la nostra comarca durant el segle passat.

d) - Els estudis o treballs de tipus científic o social. Els principals són les *publicacions de la Societat dels Amics del País de Tàrraga*, al S. XVIII, sobre epidèmies i malalties, producció econòmica o creació d'infraestructures. Entre elles trobem interessants projectes com el del futur canal d'Urgell. En aquest apartat situariem també les publicacions que un segle més tard i sobre els mateixos temes fa la *Societat del Canal d'Urgell*. En un altre nivell cal mencionar també el recull de sermons del rector de Tàrraga Josep Formiguera: *Alivio de pastores y pasto de ovejas con lección doctrinal sobre los evangelios* publicat a Barcelona el 1718 (en una 2a. edició el 1825). L'obra està redactada en un català molt ric i es considera una obra fonamental per conèixer la vida religiosa de Tàrraga durant l'època moderna.

La historiografia a l'Urgell. Anàlisi i interpretació de les fonts.

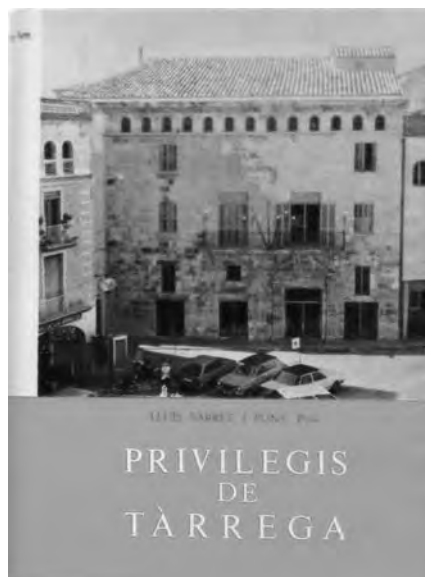
Podríem afirmar que no fou fins ben entrada la segona meitat del segle XIX, a l'ampar del moviment romàntic i del desvetllament cultural de la Renaixença que provoca l'interès per la llengua, la cultura popular i el patrimoni català, quan es publiquen les primeres obres sobre aspectes de la comarca de l'Urgell amb una intenció més analítica o podríem dir, més professional: D'aquest moment són: *l'Album històric, pintoresch y monumental de Lleida i sa provincia*, de Josep Pleyan de Porta i Frederic Renyé publicat a Lleida el 1883 que conté interessants descripcions i diferents estudis sobre aspectes dels pobles de Lleida; l'obra de Joan Segura, *Pvre. Cançons cata-lanes aplegadas en la comarca de l'Urgell*, del 1887 dins de Miscelania folklòrica i l'obra més primerenca del folklorista Valeri Serra i Boldú, fill de Castellserà i resident a Bellpuig: *Urgell i ses costums i les cançons de ronda* publicades a Lleida el 1899.

La Renaixença arriba a la seva maduresa a partir de la primera dècada del segle XX amb el Noucentisme. Catalunya viu una etapa de regeneració i impuls social, econòmic i polític que no s'estroncarà, pràcticament, fins a la Guerra Civil. En aquest context neix, l'any 1907, l'Institut d'Estudis Catalans i set anys més tard, el 1914, la Mancomunitat de Catalunya. A l'entorn d'aquestes institucions i de la mà d'Agustí Duran

i Sanpere, Josep Colomines, Josep Folch i Torres i Serra Ráfols, s'inicien les primeres investigacions arqueològiques a l'Urgell (Vilagrassa, Vilet, Maldà, Tàrraga...), mentre veiem aparèixer un seguit de treballs, metodològicament correctes, fets amb rigor i professionalitat que contribueixen al coneixement del passat de la nostra comarca. Podem citar l'obra del folklorista Valeri Serra i Boldú *Calendari folklòric de l'Urgell* (1914), els interessants estudis de Sanç Capdevila sobre *El Castell de Maldà* (1919), *El castell de Guimerà* (1927) i *El santuari de la Bovera* (1929), així com l'obra mestra de Mossén Lluís Sarret *Privilegis de Tàrraga* (1929) i d'altres estudis de temàtica religiosa com: *La venerable congregació de la Mare de Déu dels Dolors*, del 1935 i el Resum històric i Novena del Sant Crist Trobat, publicat un any després.

D'altra banda mereix també l'atenció la publicació de la monografia Agramunt: *ensayo folklòric y artístico* de Joan Puig i Ball i *Notes històriques de l'Església Major d'Agramunt* de Joan Pons Farré el 1935 i el 1936 respectivament, així com la sèrie de publicacions sobre diferents pobles

Edicions facsímil: Calendari folklòric d'Urgell

de Valeri Serra
(Publ. de l'Abadia de
Montserrat, 1981)

Privilegis de Tàrraga

de Lluís Sarret
(A.G. Camps, 1982)
Son dues obres
significatives de la
historiografia urgellenca
durant les primers
dècades del segle XX.
(Reproducció
fotogràfica: Oriol Saula)

de la comarca (Tàrrega, Bellpuig, Vallbona de les Monges) editades per la Societat Atracció de Forasteros, amb finalitats turístiques, però que són una interessant síntesi de la cultura, art, història i vida social dels esmentats pobles.

Passada la guerra civil la producció historiogràfica sofreix un estancament provocat per l'exili dels responsables de les principals institucions catalanes i la prohibició de les publicacions en català. D'altra banda la censura pels temes polítics i socials junt amb l'oficiositat de la cultura, condicionen el resultat d'uns treballs d'escàs interès i rigor.

A les comarques de Lleida els principals estudis es concentren a l'entorn de *El Instituto de Estudios Ilerdenses*, (creat el 1942) depenent de la Diputació Provincial de Lérida, i es canalitzen a través de la seva revista *Ilerda*. Dins el seu marc i de la mà de Rodrigo Pita, comisari local d'excavació d'Aitona, es publiquen durant els anys 40 i 50 la major part dels articles d'història, bàsicament d'història antiga, de les comarques de Lleida.

A banda d'aquests la resta de publicacions sobre temes urgellencs, són escadusseres, lligades a finalitats religioses, concretes i pràctiques i amb escàs interès. Podríem citar exemples com el llibre de *la Banca Segarra La Banca y el país. Apuntes de la historia bancaria tarregense*, publicat el 1951 o *El palacio de los marqueses de la Floresta de Tàrrega* de Ramon Novell del 1958.

De fet, no fou fins a finals dels anys 50 i principis dels 60 quan s'inicia una renovació metodològica i temàtica dels estudis històrics a redòs de la Universitat de Barcelona i del mestre Vicenç Vives. Estem parlant d'uns nous plantejaments historiogràfics que afecten la metodologia (més anàlitica, amb relleu pels fets econòmics i les estadístiques) i la introducció de temes abandonats dins dels camps de l'economia i la societat. Quant a la Prehistòria i Història Antiga

cal destacar l'escola formada per Maluquer de Motes, Taradell i Palol i en història moderna i contemporània, els hereus de Vives (E. Giralt, Nadal, Termes, Izarz, entre d'altres) pionitzaran aquesta renovació historiogràfica. Amb tot, a les nostres contrades, si bé els anys seixanta porten en sí un renovat interès per la història des de d'altres punts de vista, cal veure que, dins l'àmbit local, la major part de l'obra continua essent de tipus religiós i popular, de gust pel règim, amb intenció de síntesi i, en alguns casos, feta amb més voluntat que metodologia i rigor. Lleida i el seu territori queden lluny de les perspectives dels renovadors de la historiografia catalana.

En aquest sentit podríem parlar -entre d'altres- d'obres com: *l'Agramunt pretèrit* de Joan Viladot (1961); *Anglesola i la Santa Creu* de Mn. Binefa i Monjo (1964); *Notes històriques sobre les Santes Espines de Tàrrega* de Ramon Berga i Francesc Maymó (1965); *Guimerà, monografia d'un poble* de Bernat de Gaia (1968), així com de les investigacions de Josep Joan Piquer: *El senyoriu de Verdú. Introducció per a l'estudi del règim jurisdiccional que els abats de Poblet exerciren sobre la vila*, (1968).

Així doncs caldrà esperar els anys 70 per tal de trobar el resultat escrit dels primers estudis més o menys importants sobre la comarca, alguns dels quals tenen una marcada intenció globalitzadora. Ens estem referint a les obres d'Antoni Bach *Bellpuig d'Urgell i la seva antiga baronia al Pla d'Urgell* (1972) i *Antics poblats i masies del baix Urgell* (1973); a l'extensa *Història de Lleida* de Josep Lladonosa publicada en dos volums el 1972 i el 1974; a *La carta arqueològica de les valls dels rius Corb, Ondara i Sió* de Ramon Boleda, publicada a l'Institut d'Estudis Ilerdencs el 1976 i a *l'Abacilogi de Vallbona. Història del monestir. 1153/1990* de Josep Joan Piquer i Jover (1978). En un altre nivell situaríem les excavacions progressives del Dr. Maluquer i Motes al molí d'Espígol de Tornabous i a la necròpolis del Pilar d'Almenara.

En general s'inicia una etapa d'eufòria i represa del protagonisme cultural lligat a la societat civil, amb l'impuls de diferents centres culturals i d'estudis històrics. A l'Urgell aquesta inquietud es canalitza, bàsicament, a través del Grup de Recerques de les terres de Ponent fundat a Bellpuig el 1975. Format per estudiosos de l'Urgell i la Segarra, el seu objectiu era crear un marc de debat i difusió dels diferents treballs que es feien de temàtica urgellenca i segarrenca. D'aquesta manera sorgeixen nombrosos treballs sobre temes històrics puntuals fets per estudiosos locals. Entre d'altres, podríem citar: l'arxiver de Tàrrega Josep Ma. Segarra i Malla que publica diferents treballs de temàtica targarina, l'humanista Joan Tous amb el seu interès per la toponímia i l'arqueologia de la comarca, l'historiador Josep Ma. Llobet i Portella que centra el seu objectiu en la societat medieval i moderna,

Bellpuig d'Urgell i la seva antiga

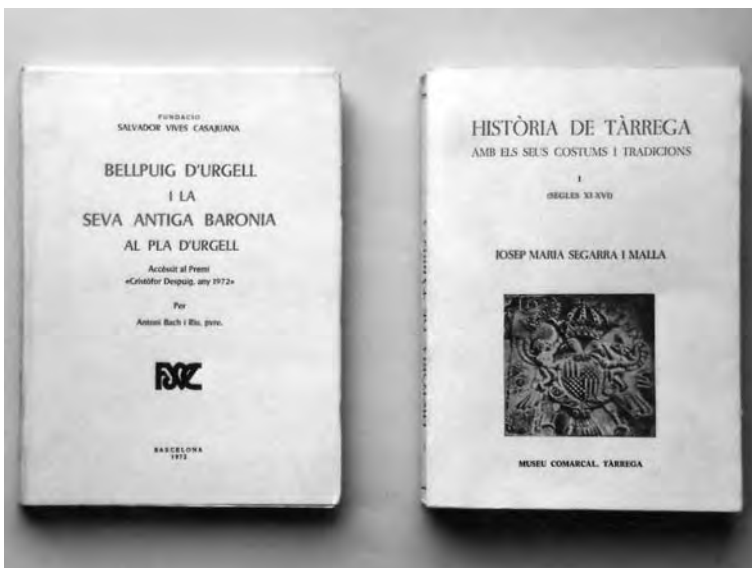
Baronia al Pla d'Urgell
d'Antoni Bach

Història de Tàrrega amb els seus

costums i tradicions

de J.M. Segarra i Malla representen unes de les primeres obres realitzades amb voluntat de síntesi sobre Bellpuig i Tàrrega, durant els anys 70 i 80.

(Reproducció fotogràfica: Oriol Saula)

l'estudiós Ramon Boleda de Verdú, etc. Amb tot i almenys en aquest primer moment, la història urge-l·lenca es continua fent, majoritàriament, amb mètodes més historicistes que analítics, que parteixen de l'afecció i el voluntarisme més que de la professionalitat.

Les dècades de 1980 i 1990 són de les més prolífères de la historiografia urgellenca i marquen un canvi radical dins la seva trajectòria. Recullen els fruits de la renovació historiogràfica catalana dels anys 70 que s'ha vist potenciada per l'adveniment de la democràcia i l'augment de l'interès pels estudis de temàtica política i social. En aquest context s'incorporen a la producció històrica un bon nombre d'obres fetes per joves llicenciats (cal dir que sovint atrets a la investigació per la manca de feina) que aporten noves visions a la manera d'interpretar la història i els seus documents. A més a més a Catalunya s'assisteix a un moment de creació d'infraestructures culturals, de consolidació dels ajuntaments democràtics, de reforma i catalanització dels centres escolars..., que implica l'interès de l'administració per la promoció de la història i les manifestacions culturals, així com la renovació i modernització de les institucions culturals responsables.

D'aquesta manera la subvenció de la cultura per part de les administracions propicia el sorgiment d'espais per a la publicació de treballs històrics, mentre s'assisteix a la convivència i posterior relleu generacional dels "professionals de la cultura". A l'ampar de l'administració i impulsat per aquests joves professionals neixen col·leccions especialitzades en temàtica local lleidatana com la col·lecció Viles i Ciutats de la Diputació de Lleida (1988) o *Urtx. Revista cultural de l'Urgell* (1989) o la més recent col·lecció Natan de l'Ajuntament de Tàrrrega (1994).

D'altra banda des de la Universitat de Lleida, s'assisteix a un autèntic boom de potenciació de la investigació lleidatana -és el fenomen de la reivindicació de les "Terres de Ponent" sovint marginades de la historiografia catalana- i des d'aquesta voluntat es creen també espais de difusió dels treballs històrics com: Espai i Temps (UdL. 1989) o la Col·lecció Seminari de treballs històrics (Pagès editors. Lleida. 1990).

D'aquests anys destaquem dins el camp de l'arqueologia la tesi de llicenciatura inèdita de Joan Duch *Contribució a l'arqueologia de la vall del Corb, Segarra i Urgell* (1980) i d'altres articles sobre el tema fets per aquest mateix autor, en revistes especialitzades; en el camp de la història medieval els treballs de Prim Bertran sobre la repoblació de Verdú (1984), de Max Turull i Jaume Ribalta sobre el règim municipal al segle XIV a Tàrrrega i Cervera (1987-88), i les investigacions de Gener Gonzalvo sobre la pau i treva al comtat d'Urgell; dins l'àmbit de la història moderna, l'extensa i importantíssima obra de Josep Ma. Planes sobre la societat targarina al S. XVIII i la d'Enric Vicedo sobre la qüestió agrària i ramadera

URTX: Revista cultural de l'Urgell
impulsada pel Museu Comarcal de l'Urgell i l'Arxiu Històric Comarcal és una eina dinàmica de difusió dels treballs que es realitzen sobre la comarca.
(Reproducció fotogràfica: Oriol Saula)

al mateix segle. Quant a la història contemporània destaca el llibre sobre la història dels *Ajuntaments de Tàrrrega* entre 1884 i 1939 de Jaume Espinagosa i Josep Ma. Planes (1988); l'obra col·lectiva publicada per la revista Sió sobre *La guerra civil a Agramunt* (1989). La tesi de Jaume Barrull *Les comarques de Lleida durant la Segona República* (1991) i la tesi de llicenciatura de Glòria Coma sobre *Tàrrrega a la Segona República* (1989) publicada per Pagès editors dins la col·lecció Seminari el 1992. D'altra banda apareixen també les primeres obres de síntesi comarcal amb contingut didàctic com la col·lecció *Les nostres contrades* publicada per l'ICE sobre la geografia i la població (Obra de varis autors. 1983), la història (Joan Novell. 1985) i els costums i tradicions de la comarca de l'Urgell (Lluís Pons. 1988). A més cal mencionar també altres obres monogràfiques de síntesi com la *Història del Tallat* de Josep Ma. Sans i Travé (publicada a Lleida per Pagès editors el 1986) o *Història d'Anglesola* d'Antoni Bach i Riu (1987).

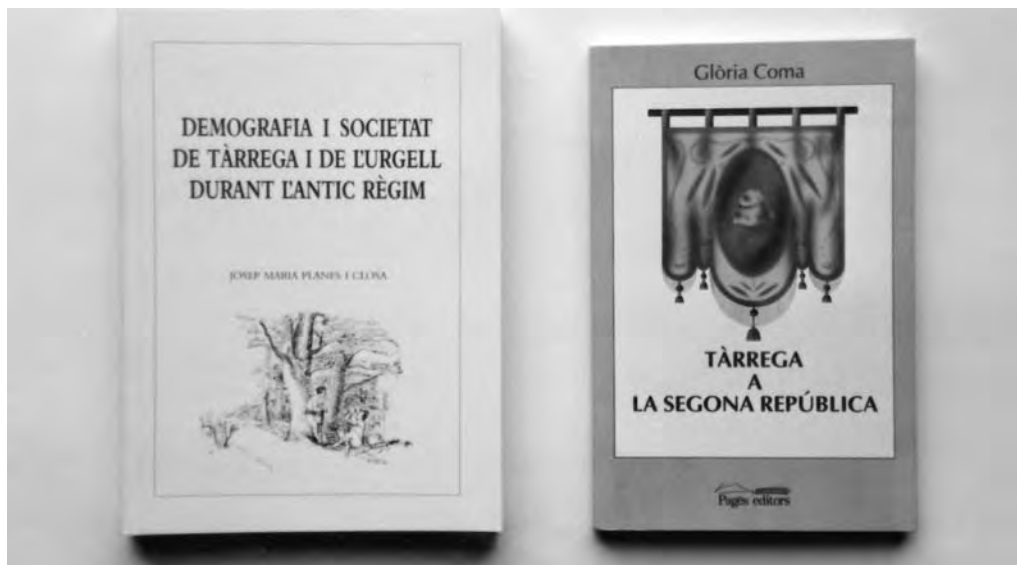
Dins aquest context d'abundància i interès per la cultura i en un altre nivell, es publiquen també, incentivades per les administracions o les entitats privades, una sèrie d'obres generals o monografies locals, a vegades acompanyades per la commemoració d'aniversaris històrics o d'altres efemèrides. Aquest tipus de producció històrica, si bé d'una banda té una part positiva ja que ajuda en certa manera a difondre la història dels pobles, d'altra banda, es pot convertir en un perill en sobresaturar els diferents pobles d'històries excessivament sintètiques, fetes amb premura i amb manca de plantejaments metodològics rigurosos. Podríem parlar de: *La Fuliola. Nou segles d'història* (1080-1980) de Josep Lladonosa (1980); *la Història de Bellpuig dins el principat de Catalunya* de Jaume

Demografia i societat de Tàrrrega i de l'Urgell durant l'antic règim

La tesi doctoral de Josep M. Planes sobre la Tàrrrega de l'Àntic Règim dóna fruit a nombroses publicacions sobre el tema, tot i que molt bona part resta encara inèdita

Tàrrrega a la segona república

de Glòria Coma. És el resultat també de la seva tesi de llicenciatura. (Reproducció fotogràfica: Oriol Saula)

Torres i Gros (1980); els dos volums de *La història de Tàrrrega amb els seus costums i tradicions* de Josep Ma. Segarra Malla (1984 i 1987); l'obra col·lectiva *75 anys de presència a Tàrrrega* sobre l'evolució de la ciutat des del començament de segle fins a l'actualitat (en commemoració dels 75 anys de la Caixa de Pensions a Tàrrrega. 1985); *Cent anys d'escola Pia a Tàrrrega 1884-1984*, (1986), entre d'altres.

Tot plegat fa d'aquests anys, uns dels més prolífics de la història local i en concret, de la història urgellenca. Destaquem les nombroses monografies sobre diferents pobles publicades a la col·lecció Viles i Ciutats: *Els Plans del Sió* d'autors varis. (1990), *Notícia d'Agramunt* de Lluís Pons (1990), *Preixana. Un poble de l'Urgell*

d'Antoni Bach (1991); *Nalec i la seva església parroquial del S. XVIII* de Josep Ma. Grau i Roser Puig (1992), entre d'altres.

D'altra banda dins els darrers treballs ressaltem estudis generals d'àmbit comarcal com l'obra de Gelasio Nogueira i Joan Tort *L'Urgell. Aproximació a una anàlisi regional* (1993); la *Història Gràfica de l'Urgell*, que planteja per primer cop la utilització de les fonts de la imatge des d'una perspectiva comarcal; els estudis de Flocel Sabaté sobre el comtat d'Urgell (1990) i la fiscalitat a Tàrrrega (1991); els nous treballs de Josep Ma. Planes sobre la vida religiosa i la societat targarina del S. XVIII i tenim constància de la presentació immediata de la tesi de Joan Novell sobre la Tàrrrega dels vint primers anys

La col·lecció viles i ciutats de la Diputació de Lleida

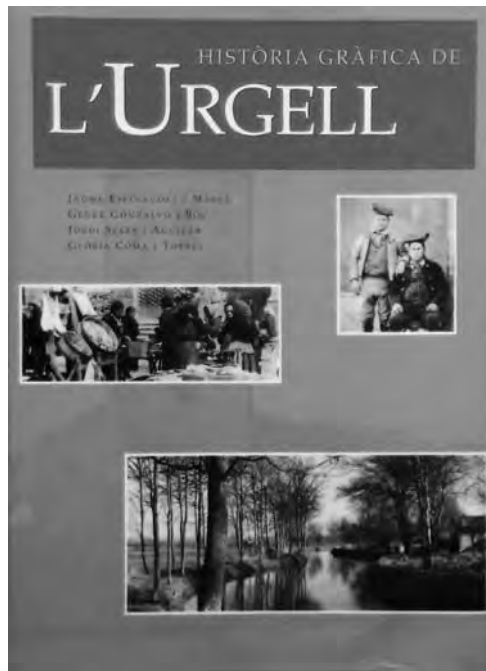
és un dels exemples de la creació de suports per a la difusió de treballs històrics, per part de l'administració. Dins del seu marc han vist la llum interessants investigacions sobre molts pobles de la comarca.

(Reproducció fotogràfica: Oriol Saula)

de segle, així com de les investigacions dels joves llicenciats Manel Sales sobre el castell de Tàrraga i Roger Costa i Carles Garcia dins el camp de l'arqueologia industrial.

Vist això i per acabar, direm que creiem que la historiografia a l'Urgell es troba en un moment molt important dins la seva trajectòria. S'han consolidat les infraestructures i els serveis culturals que actuen com a motor de la producció històrica i els recursos per a la investigació són més importants que en èpoques passades. Amb tot creiem que aquests són precaris i insuficients. Passat el boom de la creació i el creixement d'aquests últims anys es fa necessària una reflexió per tal d'unir esforços i estimular els joves historiadors per a que investiguin i continuïn treballant dins el marc de la seva comarca. Amb tot cal oferir-los mitjans per a que esdevinguin professionals d'una manera digna, estimulants la seva presència en les institucions culturals. Només d'aquesta manera, amb la renovada presència de gent jove dins el món de la cultura local i de la investigació històrica, en franca convivència amb els responsables de les institucions culturals, s'assegura el futur i la renovació de la historiografia a l'Urgell.

Història gràfica de l'Urgell
és el primer plantejament comarcal d'història gràfica realitzada a Catalunya.
(Reproducció fotogràfica: Oriol Saula)